

VOGELTREK OVER LIMBURG

(avec un résumé)

door

Dr. P. J. VAN NIEUWENHOVEN

Nu in het augustusnummer van deze jaargang voor de vierde keer een verslag verschenen is van het vogelringstation Maastricht — over het eerste jaar gaf D r. G. W. A. P a n h u y s e n een overzicht in Limosa 1943, twee andere verslagen werden opgenomen in dit maandblad in 1950 en 1953 — lijkt het mij verantwoord, te trachten, iets van de tot nu toe verkregen resultaten mede te delen.

Uiteraard kan men bij het ringen van vogels eerst dan met enige zekerheid conclusies trekken, wanneer een behoorlijk aantal van de geringde dieren is teruggemeld. En daar het terugvangstpercentage slechts klein is — voor Maastricht 1% — moet men honderden, ja duizenden dieren hebben geringd, alvorens resultaten te kunnen verwachten. Een dergelijk getal is ondanks de ijver van de medewerkers van het ringstation „Maastricht en Omstreken” in de zestien jaar van hun activiteit bij lange na niet bereikt, zeker niet omdat de soorten afzonderlijk moeten worden beoordeeld. Om gevolgtrekkingen te kunnen maken is het dan ook noodzakelijk, de gegevens van Maastricht samen te voegen met die van anderen. Het is echter een moeilijkheid, met welke gegevens men zijn eigen resultaten moet combineren. De oplossing van dit vraagstuk lijkt eenvoudig: men gebruikt de gegevens, die betrekking hebben op die vogels, die ook op zijn eigen station zouden kunnen zijn geringd. Men kan b.v. voor Maastricht bepaalde kompasrichtingen aanwijzen, waarin de dieren bij voorkeur trekken, omdat de hier geringde vogels vooral uit zeer bepaalde windrichtingen worden teruggemeld (fig. 1). Die voor de winterwaarnemingen liggen tussen Z. en W.Z.W., die voor de zomer tussen N.N.O. en N.O. Men moet dus, indien dit mogelijk is de Maastrichtse gegevens combineren met die, welke verkregen zijn in een gebied, zuidelijk tot westzuidwestelijk, respectievelijk noordoostelijk tot oostelijk daarvan gelegen.

Voor zover het Belgisch gebied betreft, heb ik gebruik kunnen maken van de publicaties, die jaarlijks vanwege het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen over het ring-

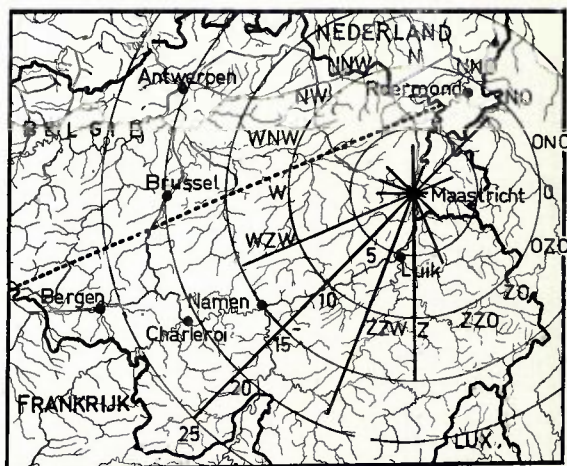

Fig. 1. Aantal vogels, geringd te Maastricht, en gerangschikt volgens de windrichtingen, waaruit zij werden teruggemeld. De stippellijn geeft de grens aan van het Oostbelgische gebied, waaruit gegevens met die van het Maastrichtse ringstation gecombineerd werden.

werk in België in „de Giervalk” uitkomen. Ook worden in dit tijdschrift geregeld mededelingen gedaan over vogels, die, elders geringd, in België werden teruggevangen. Ik heb alleen die Belgische gegevens verwerkt, die betrekking hebben op vogels, die ten zuiden van de lijn Maaseik—Bergen bemachtigd zijn.

De resultaten, die in Nederland verkregen worden met het ringen van vogels worden door het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie geregeld in het tijdschrift „Limosa” medegedeeld. Daaraan worden gegevens toegevoegd van dieren, die elders zijn geringd, en die in ons land werden teruggemeld. Helaas geschieden er geen publicaties door de diverse Duitse ringstations. Ik heb mij dan ook tevreden moeten stellen met de mededelingen, die over dit gebied in de beide bovengenoemde tijdschriften stonden vermeld.

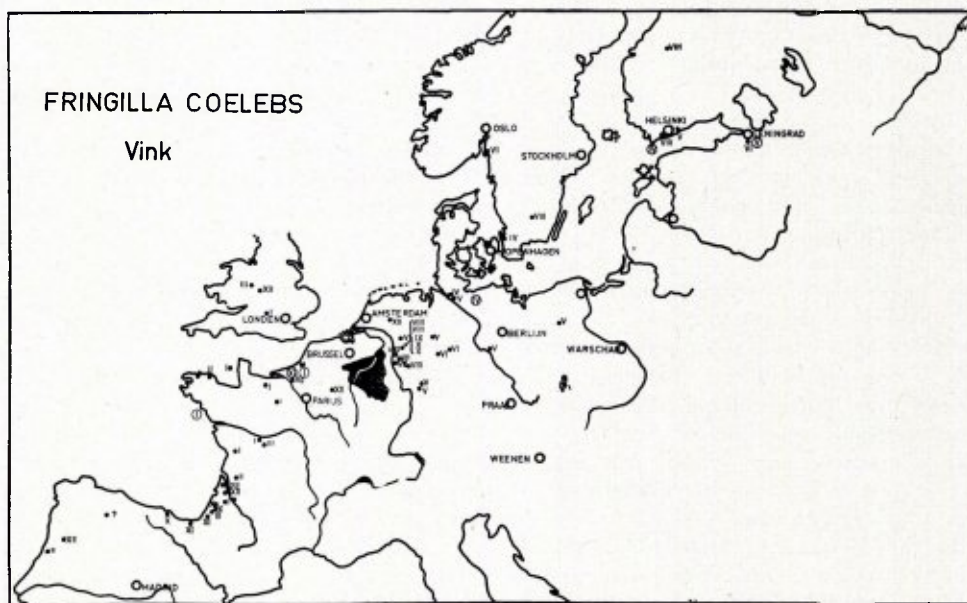
Het werk van het ringen staat of valt met de terugmeldingen. En nu is het niet zo erg prettig, dat deze veelal verkregen worden, doordat er in het buitenland zo geducht op de bij ons beschermde vogels wordt gejaagd, hetzij met buksen, hetzij met slagnetten. Van de sperwer b.v. zouden wij niet veel weten, wanneer dit dier in België en Frankrijk niet vogelvrij was; er is daar zelfs een premie op zijn hoofd gesteld! Van onze zangvogeltjes krijgen wij veel

berichten uit Zuid-Frankrijk en Spanje. Hier gelden deze nuttige insectenverdelgers nog altijd als een delicatessen, of zij vormen een begerenswaardig bezit voor liefhebbers van kooivogels. Met deze toestand moeten wij vrede hebben. Het is nu eenmaal niet mogelijk, om voldoende gegevens te verzamelen, uitsluitend door middel van de ringstations, die vogels vangen ten behoeve van de wetenschap. Deze herkomst van het overgrote deel van de terugmeldingen brengt ook met zich mee, dat de kans op terugmeldingen niet even groot is in de gebieden, die de vogels op hun jaarlijkse trek bezoeken. Uit streken, waar weinig mensen wonen, of waar geen interesse bestaat voor vogels, in welk opzicht dan ook, komen praktisch nooit gegevens binnen. Dit behoeft niet te betekenen, dat de dieren daar niet voorkomen.

Het heeft zeker zin, de stroom trekvogels te scheiden in een gedeelte, dat door West-Nederland en West-België trekt, en dus ten nauwste met de zee kust in aanraking is geweest, en een deel, dat over het oostelijk deel van deze landen vliegt. Hierop is reeds door Tinbergen gewezen in zijn publicatie „De trekwegen van vinken” (1941). Later publiceerde deze zelfde auteur fraaie trekkaarten in „Vogels Onder-

weg” (1949). In het westelijk deel van dit gebied blijken de dieren vaak gestuwd te worden door de zee kust. Door hun afkeer, om laag over open zee te vliegen, worden zij gedwongen van de aangeboren trekrichting af te wijken, maar zullen deze weer inslaan, zo gauw dit mogelijk is. Een betrekkelijk groot aantal van deze vogels is bestemd voor Engeland en Ierland, en steekt uiteindelijk het Engelse Kanaal over bij Cap Gris-Nez. Het is opmerkelijk, dat op een enkele uitzondering na, de in het oostelijk deel van Nederland en België overtrekkende vogels nooit in Engeland zijn teruggevonden. De overgrote meerderheid komt 's winters terecht in Zuidwest-Frankrijk, in Spanje en Portugal, en zelfs in Algiers. De zomerwaarnemingen geschieden in Noord- en Noordoost-Europa, dus in Zweden en de Baltische staten, tot ver in Rusland toe, maar ook in meer oostelijk gelegen gebieden, zoals in Midden-Duitsland en Silezië.

In het nu volgende deel van deze publicatie wordt aan de hand van trekkaartjes op enkele voor Maastricht talrijke of interessante soorten nader ingegaan. De beste resultaten zijn verkregen met vinkachtigen. Curiositeitshalve worden hier enkele kaartjes aan toegevoegd van de sperwer en van een paar insectenetertjes.

Fi. 2. Trekkaart van de vink.*)

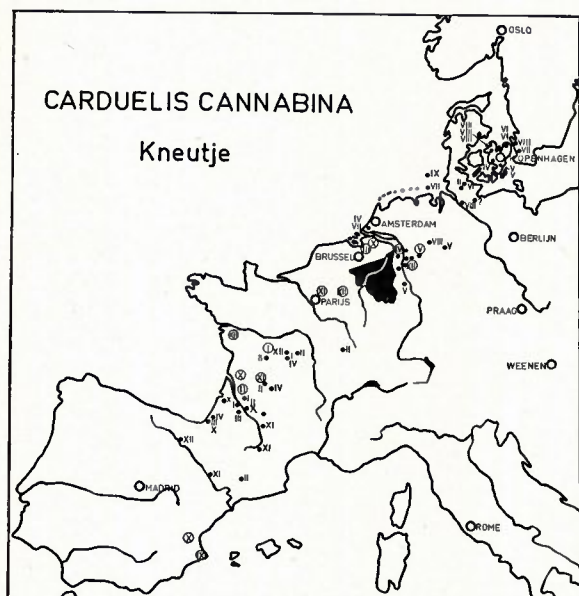

Fig 3. Trekkaart van het kneutje.*)

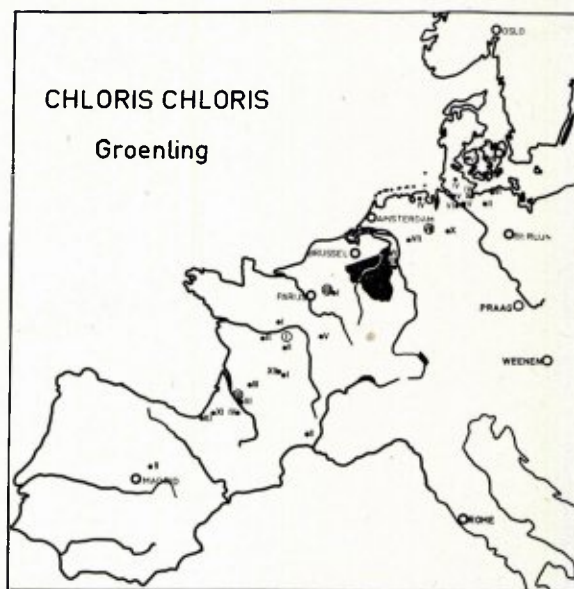

Fig. 4. Trekkaart van de groenling.*)

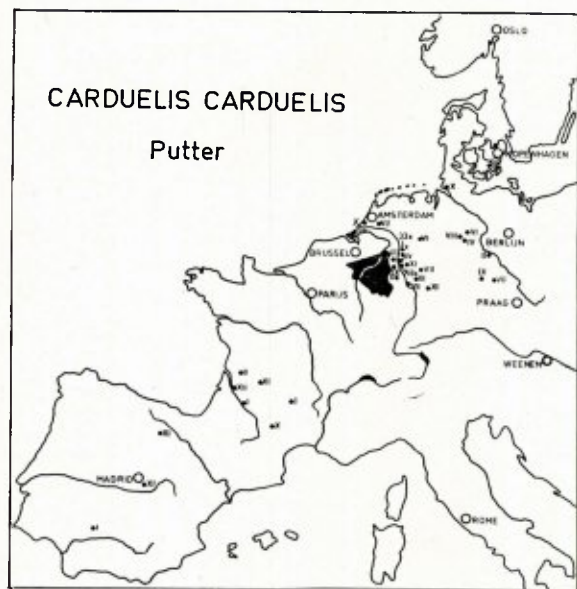

Fig. 5. Trekkaart van de putter.*)

Fig. 6. Trekkaart van de keep.*)

*) De stippen geven de plaatsen aan, waaruit vogels werden teruggemeld, die geringd waren in het op de kaart zwart gemaakte gebied of plaatsen, waar dieren werden geringd, die in dit gebied zijn teruggevangen.

De Romeinse cijfers bij de stippen duiden op de maand waarin de vogels in handen zijn geweest. Een cirkel, rondom dit cijfer getrokken, wijst op een te Maastricht geringde vogel.

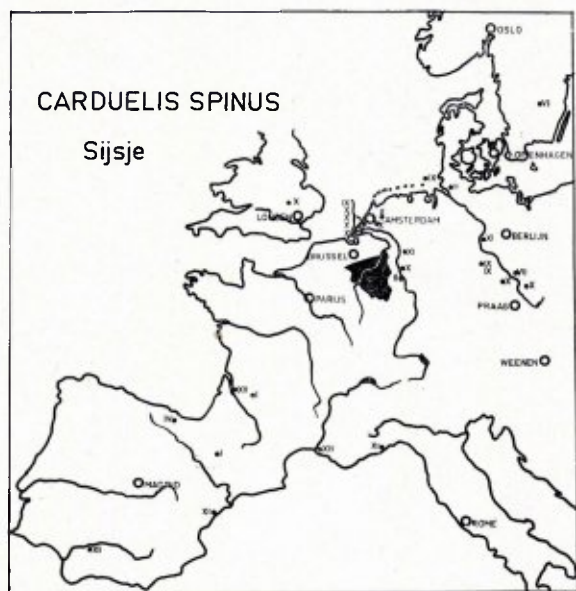

Fig. 7. Trekkaart van het sijse.*)

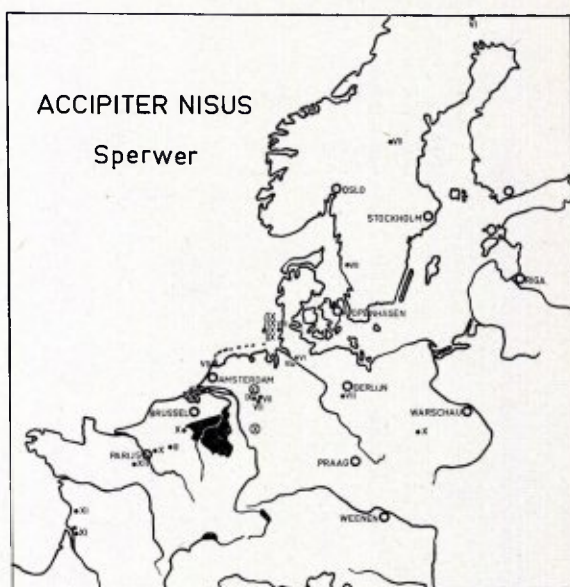

Fig. 8. Trekkaart van de sperwer.*)

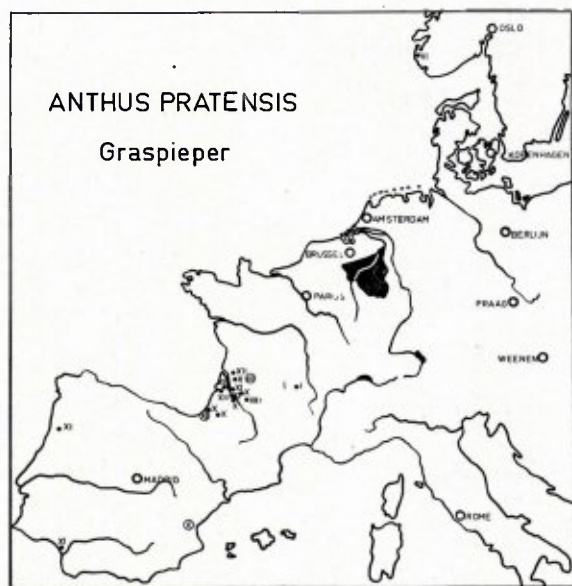

Fig. 9. Trekkaart van de graspieper.*)

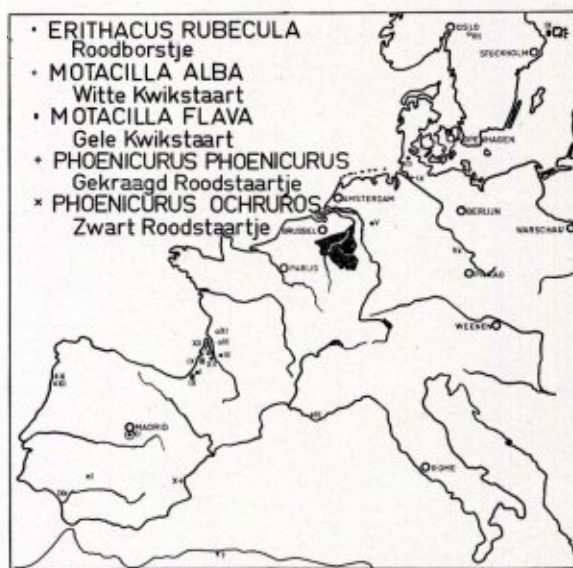

Fig. 10. Trekkaart van het roodborstje, de witte en gele kwikstaart, en van het gekraagde en zwarte roodstaartje.*)

*) Zie verklaring op blz. 117.

Het uitvoerigst zijn wij ingelicht over de trek van de gewone vink, *Fringilla coelebs*, vooral dank zij het werk van het Vogeltrekstation Texel (Tinbergen 1941, Deelder 1949, Perdeck 1954). Het is gebleken dat de in Scandinavië broedende dieren door Centraal- en West-Nederland trekken op weg naar België, Noord- en West-Frankrijk, Engeland en Ierland. In deze laatste gebieden overwinteren zij. Hun trekrichting is west tot westzuidwest. De dieren blijven dicht bij de kust. Zij hebben eigenlijk niets in ons land te maken, maar komen slechts noodgedwongen hierheen, omdat zij door de kusten van het Skagerrak en van de Noordzee gestuwd worden, althans bij zuidwestelijke wind. Over Oost-België (Luik en Verviers) trekken vooral vinken uit Finland, de Oostbaltische staten en Duitsland. Zij hebben praktisch geen contact met de zee gehad, en trekken in westzuidwestelijke tot westelijke richting naar Frankrijk. Uit Polen en Oost-Duitsland komen normaal geen dieren in Nederland terecht. Over hun trekwegen is mij zo goed als niets bekend.

De op de trekkaart van de vink (fig. 2) aangegeven terugmeldingen geringd in het oostelijk deel van België en te Maastricht, pleiten voor een meer westzuidwestelijke koers, ook van in Duitsland geringde dieren. Deze vogels worden klaarblijkelijk langs de kust van de Oostzee gestuwd tot in Oost-Pruisen, en vliegen over ons gebied naar Frankrijk, waar zij weer gestuwd worden door de Golf van Biscaye, gezien het grote aantal dieren, dat van de Gironde en uit de Landes wordt teruggemeld. Enkele in Engeland aangetroffen vogels duiden op de kunstmatigheid van onze getrokken grens. Van Luik naar Brussel is tenslotte geen erg grote afstand!

Over het kneutje, *Carduelis cannabina*, is een prachtige studie verschenen van Verheyen (1955). Al de in België geringde of daar teruggevangen vogels zijn, op twee in Engeland aangetroffen uitzonderingen na, afkomstig van een 370 km brede trekbaan, lopend van Zuid-Zweden naar Spanje. De trekkaart van de in Maastricht en in Oost-België geringde dieren komt hier uiteraard volledig mee overeen (fig. 3).

Ook over de groenling, *Chloris chloris*, publiceerde Verheyen een artikel (1955). Dit dier blijkt net als de kneu in een trekbaan te vliegen, 325 km breed, zich uitstrekkend van Zuid-Zweden tot Zuid-Spanje. Afwijkingen zijn onder meer bekend uit het dal van de

Rhone. Voor Oostbelgische en Maastrichtse groenlingen is de trekbaan iets naar het oosten verschoven (fig. 4), zodat de dieren minder op de Golf van Biscaye stoten, en dus ook minder door de kust van de Landes gestuwd worden.

Voor de vink, het kneutje en de groenling kunnen dus op de trekkaartjes vaste windrichtingen worden afgelezen, waarin de trek plaats vindt. Anders liggen de zaken echter voor de putter, de keep en het sijsje, vogels die in Maastricht niet of zelden worden gevangen, maar die in Oost-België in grote aantallen worden bemachtigd en verhandeld.

Van de putter, *Carduelis carduelis*, zijn geen terugmeldingen bekend uit Noord-Europa. Hier zijn de populaties putters dan ook individuen-arm. Bovendien zijn hier de meeste dieren standvogels. Er is dus geen achterland, waarin deze dieren talrijk voorkomen, zodat in West-Europa de trekbewegingen gering en tegelijkertijd onregelmatig zijn. De trekroute is ogenschijnlijk normaal, n.l. zuidwest (fig. 5).

De keep, *Fringilla montifringilla*, is een broedvogel van de naalddouwen van Noord-Europa en Siberië. Zijn voorkomen wordt 's winters bepaald door zijn voedsel, dat dan voornamelijk uit beukenootjes en zaden van naaldbomen bestaat. Bovendien sluit hij zich graag aan bij andere trekkers, vooral vinken. Opvallend veel dieren zijn uit het noorden van Italië teruggemeld (fig. 6). Verheyen (1954) oppert verschillende mogelijkheden om dit verschijnsel te verklaren: de dieren zouden daar terecht komen, doordat zij op drift raakten onder invloed van draaiende wind. Hij meent n.l. dat vogels graag tegen de wind intrekken. Op de vinkbanen worden immers in het najaar de meeste vogels gevangen bij zuidwestelijke wind. Mijns inziens is deze voorkeur voor tegenwind op de trek slechts schijnbaar: wij krijgen de najaars-trek alleen maar te zien bij zuidwestelijke wind, want wanneer de dieren de wind mee hebben, vliegen zij onzichtbaar hoog, en laten zich ook niet uit de koers brengen door de zee (Deelder & Tinbergen 1947). Niettemin zou bij tegenwind het argument van Verheyen kunnen opgaan. Het is echter opmerkelijk dat andere trekkers zich niet van de wijs laten brengen, althans nooit uit Noord-Italië zijn teruggemeld. En deze zouden volgens Verheyen als gids optreden voor de kepen, wanneer deze zich bij hen hebben aangesloten.

Tenslotte kan ook de voorraad wintervoedsel geen verklaring geven voor een afwijkend trekgedrag. Wel kunnen de dieren blijven pleisteren in die streken, die zij op hun trek aan doen, en die voedselrijk blijken te zijn (Rich-
ters 1952).

Naar mijn idee zullen wij veeleer een oplossing voor dit probleem vinden, door aan te nemen, dat de kepen op hun najaarstrek van noord naar zuid zich in opeenvolgende jaren aan kunnen sluiten bij verschillende populaties vinken, met elk een eigen wintergebied. Zo zouden zij met Scandinafse of Baltische vogels mee kunnen vliegen naar West- en Zuidwest-Europa, maar bij een ontmoeting met Poolse of Tsjechische populaties terecht kunnen komen in Noord-Italië, het overwinteringsgebied van deze Oosteuropese broedvogels. Slechts het raadplegen van Duitse en vooral Italiaanse bronnen zal hier uitkomst kunnen brengen.

Voor het sijsje, *Carduelis spinus*, gelden overeenkomstige moeilijkheden: veel doortrekkers uit verspreid liggende broedgebieden, o.a. veel uit Duitsland; en als wintergebieden o.a. de Rhonedelta en de Italiaanse Riviera (fig. 7). Er is zelfs een in Oost-België geringd exemplaar teruggevangen in de Libanon! Men krijgt dan wel heel sterk de indruk, dat hier sprake is van aansluiting van trekkende sijsjes bij een populatie dieren met een zuidoostelijke trekrichting, zoals b.v. bekend is voor de witte kwikstaart en de grauwe klauwier. Voor een definitieve oplossing zullen wij ook hier moeten samenwerken met Midden- en Oost-Europa!

Van de voor Maastricht zo typische Europese kanarie, *Serinus canarius*, zijn praktisch alleen terugmeldingen verkregen uit de naaste omgeving, vooral uit het Rijnland.

Vervolgens heb ik een kaartje samengesteld van terugmeldingen van de sperwer, *Accipiter nisus* (fig. 8). In Maastricht wordt dit dier nog wel eens in de netten verschalkt, wanneer het een aanval waagt op een van de lokvogels. Dieren uit Noord- en Oost-Zweden schijnen bij ons samen te komen met die uit Midden- en Oost-Duitsland. Het wintergebied ligt in Midden- en Zuidwest-Frankrijk. Slechts twee van de in Maastricht bemachtigde dieren zijn teruggemeld, beide uit Duitsland.

Er zijn maar enkele terugmeldingen bekend van in Maastricht en in Oost-België geringde insectenetertjes, het meest nog van de gras-

pieper, *Anthus pratensis*. Veel dieren van deze laatste soort zijn teruggemeld uit Zuidwest-Frankrijk (fig. 9). Blijkbaar vindt hier tegen de kust een sterke stuwing plaats, en zijn de dieren op weg naar Spanje en Portugal. Dit geldt ook voor enkele andere soorten, waarvan de resultaten tezamen op één kaartje staan vermeld (fig. 10). De meest noordelijke terugmeldingen zijn die van een gele kwikstaart, *Motacilla flava*, van de Alandseilanden, en die van een witte kwikstaart, *Motacilla alba*, uit de buurt van Oslo. Een zwart roodstaartje, *Phoenicurus ochruros*, werd bemachtigd aan de kust van Algiers. De enige Maastrichtse terugmelding is van een roodborstje, *Erithacus rubecola*, uit Madrid.

Het uiterst geringe resultaat, juist bij deze insectenetende vogels verkregen, moet, dunkt mij, een prikkel zijn, om in de naaste toekomst juist aan deze dieren aandacht te schenken. Uiteraard zal dit in de zomermaanden moeten plaats vinden, en met andere vangmethoden dan die tot nu toe werden gebruikt. Daarnaast wetten de resultaten, verkregen met de echte zaadeters, een intensieve voortzetting van het werk op de baan, vooral in het voorjaar. Het is jammer dat men aangewezen is op de weekends. Was er maar een weg te vinden om in de trektijden de baan continu te gebruiken. Dan zou het aantal gevangen dieren met sprongen omhoog gaan, waarmee op de duur ook de resultaten zouden toenemen.

LITERATUUR.

- Deelder, C. L., On the autumn migration of the Scandinavian Chaffink. (*Fringilla c. coelebs* L.) *Ardea*, 37, 1949, p. 1-88.
- Deelder, C. L., & L. Tinbergen, Waarnemingen over de vlieghoogte van trekkende vinken, *Fringilla coelebs* L. en spreeuwen, *Sturnus vulgaris* L. *Ardea*, 35, 1947, p. 45-78.
- Nieuwenhoven, P. J. van, F. H. W. Rondagh & P. Wassenberg, Verslag over 1953, 1954, 1955 en 1956 van het Ringstation „Maastricht en Omstreken”. *Natuurh. Maandbl.*, 46, 1957, p. 94-97.
- Panhuysen, Dr. G. W. A., Jaarverslag 1943 van het Ringstation „Maastricht”. *Limosa*, 17, 1944, p. 28-33.
- Panhuysen, Dr. G. W. A., Ed. Schoenmaekers en Drs. R. Kofman, Verslag over 1944, 1945, 1946 en 1947 van het Ringstation „Maastricht en Omstreken”. *Natuurhist. Maandbl.*, 39, 1950, p. 28-35.

Richters, W., Sammelbericht über Bergfinken-Beobachtungen im Deutschland 1946-1951. Ornith. Mitt., 4, 1952, p. 193-199.

Perdeck, A. C., Vogeltrekstation Texel, Jaarverslag 1954.

Rondagh, F. H. W., Verslag van het Ringstation „Maastricht en Omstreken” over 1948, 1949, 1950, 1951 en 1952. Natuurhist. Maandbl., 42, 1953, p. 48-52.

Tinbergen, L., Over de trekwegen van Vinken (*Fringilla coelebs*) Ardea, 30, 1941, p. 42-73.

Verheyen, R., Le Pinson du Nord (*Fringilla montifringilla* L.) en Belgique. Le Gerf., 44, 1954, p. 324-342.

Verheyen, R., Les Linottes, *Carduelis cannabina* (L.), nicheurs et visiteurs d'hiver en Belgique. Le Gerf., 45, 1955, p. 5-25.

Verheyen, R., Over de trek van de groenling, *Chloris chloris*, in en door België. Le Gerf., 45, 1955, p. 173-184.

Résumé.

Malgré des activités qui s'étendent sur une durée de 16 ans, la station de baguage de Maastricht, à elle seule, a bagué jusqu'ici trop peu d'oiseaux pour pouvoir en tirer des conclusions tant soit peu valables quant au pays de destination des migrateurs visitant cette ville et ses environs. Voilà pourquoi nous avons combiné les résultats de notre station avec celles du baguage des oiseaux en Belgique. Nous avons utilisé à cet effet les publications parues dans „le Gerfaut” et qui fournissent des détails sur une région située dans l'est de la Belgique au sud de la ligne Maaseyk-Mons (fig. 1). C'est qu'on avait pu constater une préférence dans la direction prise par les oiseaux migrateurs, bagués à Maastricht.

Sur les cartes sont également mentionnées les données sur les oiseaux qui, bagués par des stations étrangères, furent repris dans la susdite région. Nous avons également ajouté à notre exposé les indications fournis par „Limosa”.

On a constaté que la linotte et le verdier en migration, se déplacent exactement vers le sud-ouest. Mais les pinsons du Nord et les tarins ont des quartiers d'hiver qui s'écartent beaucoup de la direction sud-ouest, e.a. dans l'Italie du Nord. Nous avons essayé d'expliquer ce phénomène en admettant que, dans leur migration du nord vers le sud, ces oiseaux, aimant rechercher la compagnie d'autres migrateurs, se joignent tantôt aux pinsons chanteurs d'origine scandinave ou baltique, qui passent l'hiver normalement dans l'ouest et le sud-ouest de l'Europe, tantôt aux pinsons chanteurs d'origine polonaise ou tchécoslovaque, hivernant normalement dans l'Italie du Nord. Seule une collaboration étroite et suivie avec l'Italie et les pays de l'Europe orientale pourra nous fournir une solution définitive.

Comme il résulte de la carte du chardonneret pas mal de ces oiseaux d'origine silésienne traversent le ciel du Maastricht. Ils continuent leur route dans une direction sud-ouest.

Quelques remarques sur l'épervier et les insectivores constituent la fin de notre exposé.

EEN NIEUWE LAAG IN HET BOVENSTE KRIJFT VAN ZUID-LIMBURG.

J. HOFKER

In de groeve Curfs, bij Houthem, werd in het westelijk gedeelte enige jaren geleden het onderste Paleoceen ontdekt, liggend op een typische harde laag met „graafgangen”, die de top vormde van het bovenste Md (Natuurhistorisch Maandblad, Vol 45, 1956, pp. 132-133).

In het oostelijk gedeelte van deze groeve ontbreekt deze dikke harde laag (hard ground), en het lijkt, alsof op het gewone boven-Md een veel dikkere laag van Onder Paleoceen ligt; terwijl het Md nooit enig spoor van het zo eigenaardige mineraal met zijn groene kleur, glauconiet, vertoont, is het Paleoceen daar juist door gekenmerkt, en nu vindt men in het westelijk gedeelte 5-6 m dik sediment dat eveneens dat glauconiet bevat. Het werd dan ook eerst als Paleoceen opgevat.

Nadere beschouwing van dit lagencomplex leerde, dat juist op het iets verharde boven-Md zich fijne kleiige laagjes bevinden, vaak limonitisch en bruinig van tint, vaak grijsachtig. Deze laagjes bevatten fijn sterk gerold materiaal, zoals dat in een transgressie-horizon kan voorkomen.

Erboven vindt men een grijsachtig sediment, bestaande uit zachte glauconitische kalk, ter dikte van ongeveer 2-3 m; dan volgt een harde horizontale bank waarin veel schelpen voorkomen, en daarboven weer zachtere lagen. Deze schelp-bank bevat soorten, die vermoedelijk Paleocene soorten zijn. De grijze lagen erboven bevatten een mengfauna van Onder Paleoceen en soorten van de laag juist onder de harde bank. Deze laag, gelegen dus tussen het bovenste Md en de harde schelp-bank, die wel de basis vormt van het beginnende Paleoceen, bevat een fauna, die een overgang blijkt te vormen tussen het Onder Paleoceen en het bovenste Md. Vele soorten van het Md zijn geheel verdwenen, en in deze arme fauna, die na de verkoeling van het klimaat blijkbaar zich kon staande houden, vertoont zich een snel zich veranderende groep van soorten, die dan in het Paleoceen zich verder in de richting ontwikkelen, die reeds in deze sediment-laag wordt begonnen.

Verschuiven tussen het westelijk en oostelijk deel in de groeve Curfs wijzen erop, dat tussen het gedeelte met hard ground en dat